

one (RSDLP, the srs), Ukrainian (USDLP), Polish (Social Democracy of the Kingdom of Poland and Lithuania, PSP) and other political parties and motions, in the different forms of revolutionary fight. Participating of Students-Poland of Kyiv and other cities of Right bank is separately examined in development of revolutionary events. Such position, in opinion of author of the article, politically rehabilitates the Polish minority of Ukraine, testifies to general interests her with Ukrainian nation against a general enemy – Russian autocracy.

Key words: Right-bank Ukraine, revolution 1905–1907, Polish national minority, political parties, participating of Poland in strikes, mass meeting, demonstrations.

Отримано: 10.09.2015 р.

УДК 94 (477.43/.44) «1914/1917»

Олександр Вітюк

УШИЦЬКИЙ ПОВІТ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914 – ЛЮТИЙ 1917 рр.): СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Олександр Вітюк. Ушицький повіт Подільської губернії в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.): соціально-правовий аспект. На основі архівних та опублікованих джерел, праць українських істориків і краєзнавців, у статті зроблено спробу проаналізувати історію розвитку Ушицького повіту Подільської губернії в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.) у соціально-правовому аспекті.

Висвітлено життя населення повіту у переддень та під час війни, охарактеризовано діяльність органів місцевого самоврядування та представників імперської влади щодо реалізації ними соціальної політики в регіоні. Одними із першочергових завдань перед владою на місцях були, належне забезпечення сімей військовослужбовців, що були призвані на дійсну службу в армію, регулювання цін на продукти і товари першої необхідності та боротьба зі спекуляцією в повіті.

Автор звернув увагу на сприяння населення повіту та органів місцевого самоврядування акумулюванню коштів у благодійні комітети, утворенні місцевих опікунств допомоги постраждалим на війні військовослужбовцям, відкритті і забезпеченні необхідним обладнанням медичних лазаретів та шпиталів для поранених.

Констатуються важливі зміни у питаннях судоустрою, які вперше чітко розмежували територію повіту за судово-мировими дільницями та закріпили за ними суддів, що вирішували спірні питання жителів кількох волостей. Доведено, що розподіл міст і волостей за «Новим законом про місцевий суд» був не раціональним, через що страждали жителі населених пунктів, які проживали на великій відстані від суду.

Ключові слова: Ушицький повіт, Подільська губернія, міська дума, міська управа, земство, Перша світова війна, опікунство, судово-мирова дільниця, воєнний стан.

Александр Витюк. Ушицкий уезд Подольской губернии в годы Первой мировой войны (1914 – февраль 1917): социально-правовой аспект. На основе архивных и опубликованных источников, трудов украинских историков и краеведов, в статье сделана попытка проанализировать историю развития Ушицкого уезда Подольской губернии в годы Первой мировой войны (1914 – февраль 1917) в социально-правовом аспекте.

Освещена жизнь населения уезда накануне и во время войны, охарактеризована деятельность органов местного самоуправления и представителей имперской власти по реализации ими социальной политики в регионе. Одними из первоочередных задач перед властью на местах были, надлежащее обеспечение семей военнослужащих, призванных на действительную службу в армию, регулирование цен на продукты и товары первой необходимости и борьба со спекуляцией в уезде.

Автор обратил внимание на содействие населения уезда и органов местного самоуправления относительно добровольного аккумулярованию средств в благотворительные комитеты, образовании местных опекунств помощи пострадавшим на войне военнослужащим, открытии и обеспечении необходимым оборудованием медицинских лазаретов и госпиталей для раненых.

Констатируются важные изменения в вопросах судоустройства, впервые четко было разграничено территорию уезда за судебно-мировыми участками и закрепили за ними судей, которые решали спорные вопросы жителей нескольких волостей. Доказано, что распределение городов и волостей за «Новым законом о местном суде» был не рациональным, из-за чего страдали жители населенных пунктов, которые проживали на большом расстоянии от суда.

Ключевые слова: Ушицкий уезд, Подольская губерния, городская дума, городская управа, земство, Первая мировая война, опекунство, судебно-мировой участок, военное положение.

Перша чверть ХХ століття в житті нашого народу стала надзвичайно насиченою у питаннях формування національної державності та власної системи управління, яка б функціонувала на користь територіальних громад, а не лише самодержавного ладу. Політичні інститути Російської імперії були свідомо далекі від реалій життя населення в регіонах. Маючи, насамперед, важливе стратегічне значення для імперії, родючі землі та працьовитих людей, наша держава була об'єктом зацікавленень багатьох лідерів європейських країн.

Важлива історична подія – Перша світова війна (1914 – лютий 1917 рр.) для населення Подільської губернії стала довгими роками військових, суспільно-політичних та економічних катаклізмів, що розгорнулись з її початком, події та наслідки якої, не оминули наш край у багатьох аспектах життя людей.

У радянську добу про трагізм подій Першої світової війни було не прийнято говорити. Науковці сучасності в останній час звертають все більше увагу на цю проблему, однак, мало вивченою та проаналізованою залишається повітова історія губернії в період Великої війни, особливо соціальний її аспект. Звернення до даної тематики на регіонально-повітовому рівні є актуальним у наш час.

Дослідники, які займались питаннями вивчення на аналізу подій Першої світової війни не розглядали спеціально повітову історію краю, в тому числі, соціальний аспект, який є чи найважливішим для розуміння тогочасних проблем територіальних громад. Доробок науковців стосувався загальних питань історії губернії в даний історичний період. Серед них варто відзначити праці В. Шевченка¹ та В. Вінюкової². Сучасні науковці та краєзнавці, зокрема, О. Реєнт³, Л. Жванко⁴, П. Кліщинський⁵, Т. Герасимов⁶, А. Лисий⁷, зосередили свою увагу на вивченні окремих аспектів подій Першої світової війни в регіонах. Зрозуміти реальний перебіг подій війни та її вплив на життя населення у повітах досить важко. Осмислити й описати війну – справжнє випробування для інтелекту та морально-духовних засад людини й історика⁸.

У статті спробуємо проаналізувати життя населення Ушицького повіту Подільської губернії в добу Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.), дати оцінку діяльності органів місцевого самоврядування, представників імперської влади, одним із основних векторів роботи та першочерговим завданням яких була реалізація соціальної політики на місцях у правовому полі.

Відповідно до адміністративно-територіального устрою, до Ушицького повіту Подільської губернії входило 3 міста – Нова Ушиця, Стара Ушиця, Вербовець та 14 містечок, серед яких, Віньківці, Дунаївці, Минківці, Калюс, Муровані Курилівці, Солобківці, Китайгород, Заміхів, Тинна, Жванчик, Сокілець, Студениця, Ольховець і Кривчик, а всіх населених пунктів налічувалось приблизно 5849. Повіт у своєму складі охоплював 15 волостей, зокрема, Грушківську, Дунаєвецьку, Калюську, Капустянську, Китайгородську, Косиковецьку, Писецьку, Миньковецьку, Мукарівську, Мурованокуриловецьку, Осламівську, Пилипковецьку, Рахнівську, Солобківцевську, Струзьку.

Починаючи з 1913 р. жителі громад повіту мимоволі готувались до початку Першої світової війни, про яку тоді лише поширювались чутки. Передвісниками війни були також і факти розвідки прикордонної території повіту з повітря австрійськими військами, зокрема, 25 лютого 1913 р. над Новою Ушицею по направленню до Проскурова летів ворожий аероплан, що вивчав місцевість¹⁰.

Стан передчуття невідвортної трагедії ставив питання сенсу подальшого існування жителів повіту та виживання в скрутних умовах. Життя населення краю оберталось навколо новин, чуток і прогнозів на найближчі дні. Більшість з них: «... жили лише з дня на день, з години на годину, з хвилини на хвилину. Короткий сон, скромна їжа, а поза тим постійна гонитва за враженнями, за новинами, збиранням вістей і пліток»¹¹. Надійних та достовірних ін-

формаційних джерел бракувало, у пресі часто відображались неперевірені дані. Невідання людей затьмарювалось переважно власними думками та роздумами. Значна кількість населення розпочинала міграцію у безпечні, на їх погляд, райони імперії, і як виявилось згодом, не безпідставно. Багато селян Ушицького повіту звертались із клопотаннями до місцевої влади про видачу їм посвідчень на безкоштовний проїзд з сім'ями в Амурську і Приморську області¹². Лише з сільської громади Шелестяни 13 березня 1914 р. виїхало в Приморську область 10 сімей в кількості 46 чоловік¹³.

Вирішити спірні питання жителі повіту могли звернувшись до судді дільниці в залежності від їх місця проживання. З початку 1914 р. в Подільській губернії набув юридичної сили «Новий закон про місцевий суд», що був прийнятий в імперії 15 червня 1912 р., відповідно до якого вирішення в судовому порядку питань було покладено на З'їзди мирових суддів. Ушицький повіт був розподілений на 5 судово-мирових дільниць, тобто мав 5 суддів (по одному на дільниці). В першу мирову дільницю увійшло м. Вербовець, Струзька, Мурованокуруиловецька і Калюська волості, в другу – м. Стара Ушиця, Косиковецька, Писецька і Грушківська волості, до третьої – м. Нова Ушиця, Осламівська і Капустянська волості, четверту склали Миньковецька, Рахнівська і Китайгородська волості, до п'ятої дільниці було віднесено Дунаєвецьку, Солобківецьку і Мукарівську волості¹⁴. Окрім 5 суддів, був ще 1 додатковий, 1 секретар при мировому з'їзді та 5 секретарів при мирових суддях.

Громади повіту напередодні війни намагались розвиватись у всіх галузях господарства, в першу чергу, вдосконалювати сільське господарство та, по можливості, працювати самим на землі. Самоврядні органи влади намагались сприяти цьому та влаштовували показові виставки для вивчення та запозичення кращого досвіду для розвитку галузі. Ушицька повітова земська управа влаштувала в м. Нова Ушиця з 6 по 9 серпня 1914 р. сільськогосподарську виставку з діючими секціями конярства, скотарства, бджільництва та садівництва¹⁵. Водночас, у містечку Тинна більшість поміщиків і орендаторів відмовились, у зв'язку з нерентабельністю, сіяти для заводів буряк, після чого заводи самі почали орендувати у власників землю під буряк. В містечку декілька ділянок було орендовано цукровим заводом «Левада», що належав євреям. Варто наголосити, що коли відбувалась проривка буряка, то з 6-ї години ранку в селі, і в обід – на полі, грала музика, різні марші і танці, молодь танцювала. Все це робилося для того, щоб обробити буряк подешевше. Слід зазначити, що всі ці заходи відбувались у Петрів піст, в який заборонялись шлюби і веселощі, і який наш народ дотримувався. Євреї ж, різноманітними способами намагались реалізовувати свої задуми, руйнуючи старий лад¹⁶.

У повіті, а особливо у селах, віруючі люди та їх духовні наставники приклали чимало зусиль, щоб громада мала свій храм, у який можна було прийти в будь-який час. Органи місцевого самоврядування по можливості допомагали громадам сіл. Ново-Ушицька міська дума виділила на завершення будівництва храму в с. Попелюхи 25 крб.¹⁷, що були надані безпосередньо громаді.

Багато спірних питань серед жителів Ушицького повіту, особливо у сільській місцевості, виникали стосовно чітких меж земельних ділянок, на яких вони господарюють. Органи місцевого самоврядування не могли самотужки врегулювати їх через відсутність планово-картографічних матеріалів на земельні ділянки. Дуже часто дані спори вирішувались у судовому порядку. Траплялися випадки коли через відсутність чітких меж міст та сіл, їх громади могли втратити частину земель. Показовим можна назвати судовий процес, що стався з містом Вербовець. Громада міста подала позов, оцінений в 700 тис. крб., на міністра землеробства Собанського з вимогами визнання права власності на приміські землі за громадою, незаконно захоплені відповідачем. Судова палата даний позов відхилила. На рішення Судової палати присяжний повірений міста Струменський подав в Сенат касаційну скаргу, в якій посилаючись на «Жалувану грамоту імператриці Катерини II Вербовцю», ряд інших історичних документів, доводить неправомірність відмови у позові. У касаційній скарзі Струменський просив відмінити рішення Судової палати і направити справу на новий розгляд. На цьому конфлікт було вичерпано¹⁸.

Різного роду благодійні комітети, що були створені з початком війни, спрямовували свою діяльність на акумулювання коштів для їх розподілу серед найменш захищених категорій громадян. Міста і містечка Ушицького повіту не були байдужими до збору коштів і теж долучились до доброї справи. Вербовецьке зібрання міських уповноважених виділило комітету княгині Тетяни Миколаївни 10 крб.¹⁹, а запроваджений міським старостою «кружечний збір» на користь сімей запасних, призваних на дійсну службу, дав 21 крб. 28 коп.²⁰. Не забували жителі Вербовця і про загиблих на війні городян. На влаштування в місцевій приходській церкві поминальної дошки з іменами загиблих військових міста було виділено 15 крб.²¹. Комітет Червоного Хреста також мав певні надходження, зокрема, міський староста Старої Ушиці передав кошти у сумі 8 крб. 50 коп., що були зібрані у різних осіб²².

В деяких волосних правліннях, наприклад, в Осламівському і Женишковецькому, було встановлено порядок виклику селян із сіл тієї чи іншої волості для вручення їм чи оголошення різних юридичних документів. Зокрема, щоб вручити селянину копію заочного рішення суду, його викликали з села за 8-10 км від волості. Таким чином, селянин, отримавши виклик про вручення, повинен був пройти 20 км. пішки і витратити цілий трудовий день. Зрозуміло, що такий порядок не відповідав інтересам населення та не міг бути визнаний законним. В інтересах населення було б за доцільне на той час спрощення цього порядку вручення документів і встановлення більш зручного способу оголошення та вручення їм через підвідомчих сільських старост. Варто відзначити наступний випадок, який відбувся на початку 1915 р. і що характеризує роботу чиновників, які, на жаль, не правильно трактували закони. В Осламівське волосне правління з'явився повірений жительки М. Дударської за отриманням на її ім'я виконавчого листа мирового судді. Не дивлячись на те, що повірений надав видане у встановленому законом порядку доручення, у видачі виконав-

чого листа йому відмовили, у зв'язку з тим, що по цій справі М. Дударська дала доручення і своєму батькові. Дарма повірений намагався переконати волосного писаря, що по закону, кожен може по одній і тій самій справі мати декілька повірених, що жодна установа не повинна давати перевагу одному перед другим і відмовляти у видачі документа, на отримання якого повірений має доручення. Писар на таку заяву відповів повіреному: «Не хочу і не видам!»²³. В результаті М. Дударська в той же день вимушена була сама їхати у волосне правління та витрати не лише кошти, а й дорогоцінний час.

З початком Першої світової війни відбулось різке падіння життєвого рівня населення. Значно зросли ціни на всі види товарів та продукти харчування. Заробітна плата при цьому залишалась незмінною. Одним із основних завдань влади на місцях було належне врегулювання ринку попиту і пропозиції, недопущення подорожчання та спекулятивних дій серед постачальників та реалізаторів товару. Такі різкі зміни в першу чергу відобразились на житті простих селян.

З 4 лютого 1915 р. у Новій Ушиці підвищилися ціни на борошно, особливо на пшеничне, ціна доходила до 3 крб. за пуд, а пшениця – до 2 крб. за пуд. Підвіз зерна в місто був малим, пшениця та борошно скупниками, що прибували з усіх боків, збувалися, як заявляли торгівці борошном, у Галичину, через що населення міста, більшість з якого було бідним, не мало можливості купити собі борошно²⁴. Зростання цін на муку змушувало чиновників відповідно реагувати, встановлюючи відповідні такси. При зниженні цін, міські голови вирішували питання щодо відповідного зниження і такси. Ново-Ушицький міський голова доповів Подільському губернатору, що у зв'язку з тим, що ціна на муку значно знизилась, міська управа утрималась від виконання затвердженої нової такси на хліб²⁵.

У Новій Ушиці такса на продукти і предмети першої необхідності хоча існувала, але багато торгівців і власників закладів з нею не рахувались. Доказом може слугувати накладення адміністративного штрафу в сумі 100 крб. на кондитера І. Чайковського за продаж хлібобулочних виробів по ціні, що була вище встановленої такси. Згодом була затверджена інша такса з цінами дещо вищими, але скупість і жадібність торгівців не знала меж, вони знову вимагали ціни вищі на багато предметів: керосин, крупа, цукор тощо²⁶.

Боротьба органів місцевого самоврядування із проявами такої соціальної проблеми як алкоголізм, в повіті набула неабияких масштабів та реалізовувалась чіткими та швидкими темпами. Ушицькою повітовою земською управою в квітні 1915 р. було внесено клопотання Подільському губернатору про заборону продажу в краї горілки, пива, виноградного і фруктового вин²⁷, і вже з 1 травня 1915 р. було прийнято рішення про закриття в повіті 50 казенних винних лавок, а продавців було виведено поза штат²⁸.

Соціальна допомога дружинам запасних, що були призвані на війну, часто викликала заздрість серед місцевих жителів, і, зазвичай, негативну. У містечку Вінківці дружини запасних, призваних в діючу армію отримували до-

помогу – казенний пайок, в залежності від кількості членів сім'ї визначалась допомога. В містечку більшість цих коштів можна було економити: багато дружин запасних за час війни заощаджували приблизно по 200-300 крб. і таким чином ставали відносно заможними, що породжувало заздрість в інших. Зокрема, дружини ратників ополчення 1-го розряду, непризваних ще на війну, висловились: «Яке Бог дав їм щастя, беруть та й беруть готові гроші без праці, а наші сидять дома, що зароблять, то з'їдять, як би же господь дав, щоб наших забрали на війну, може б ми склали якусь копійку»²⁹.

21 червня 1915 р. у містечку Віньківці під час сильної спеки група молодих євреїв, у віці приблизно 20 років, пішли купатись на ставок, де один з їхньої компанії втопився. Даний випадок охарактеризував феноменальну байдужість присутніх жителів до смерті молодої людини. На думку молодиків, можна було врятувати покійного без будь-якого ризику для себе. Характерно, між іншим, і те, що: «... друзі самі не пішли рятувати, а запропонували місцевому селянинові, що був гарним плавцем 10 крб., щоб врятувати покійного. Селянин вже майже роздягнувся і був готовий пірнати, але його дружина не дозволила це зробити через небезпеку для нього»³⁰.

Присутність російських військ на території краю не завжди відзначалась гарантією їх безпеки та власних заощаджень. В с. Слобідка-Гулівська з місцевого магазину шляхом незаконного проникнення всередину було здійснено крадіжку різних товарів на суму приблизно 35 крб. та 3 крб. готівкою з каси. В результаті слідчих дій було встановлено, що крадіжку скоїв один із нижчих чинів 420-ї пішої Полтавської дружини, що проходила через село; в магазині при огляді було знайдено австрійський ніж, що належав військовослужбовцю³¹.

Дорожнеча товарів, постійне зростання цін вимагали відповідно підвищення заробітної плати громадянам у всіх галузях господарства. Городові поліцейської команди Нової Ушиці звернулись до міського наглядача з клопотанням про збільшення їм утримання у зв'язку із подорожчанням життя на 200-300 %. Ново-Ушицький повітовий справник, направив дане клопотання на обговорення в міську думу з зазначенням про підтримку та погодження зі свого боку. Міська дума, вислухавши доповідь міської управи, та беручи до уваги, що збільшення утримання городовим поліцейської команди не залежить від міста і думи, постановила дане клопотання відхилити³². Начальник міської амбулаторії лікар П. Дурач і фельдшер П. Шеллент, у зв'язку із подорожчанням життя, також звернулись з проханням до міської управи про збільшення їм заробітної плати. Включаючи дане питання до порядку денного міської думи, міська управа зазначила, що лікар П. Дурач отримує лише 50 крб., а фельдшер П. Шеллент приблизно 30 крб. Міська дума одногосно вирішила збільшити заробітну плату обом на 10 крб.³³.

З-поміж лікарів, вчителі отримували ще меншу заробітну плату. Ушицька повітова земська управа просила Подільського губернатора внести клопотання в Міністерство народної освіти про збільшення заробітної плати вчителям початкових народних училищ, у зв'язку із дороговизною, окрім зробленого

вже підняття на 10 крб. щомісяця. При цьому управа доповіла, що отримання вчителями в місяць приблизно 40 крб. не вистачає навіть на прожиття, і завдяки цьому спостерігається їх звільнення та перехід на більш оплачувану роботу. Саме ж земство не змогло надати вчителям матеріальну допомогу, і через надмірні витрати викликані війною. Дане питання було залишено без розгляду³⁴.

Однією із статей наповнення місцевих бюджетів був продаж нерухомого майна німецьких та австрійських підданих, які з початком Першої світової війни вважалися військовополоненими та підлягали арешту і заслання. У постанові Головного начальника Київського військового округу генерал-ад'ютанта Л. Троцького від 3 лютого 1915 р. було зазначено, що всі німецькі, австро-угорські і турецькі піддані, які до цього часу були залишені на проживання в межах військового округу без урахування віку і статі, мали виїхати за межі імперії не пізніше 28 лютого 1915 р.³⁵, а вже 3 червня 1915 р. Подільський губернатор відправив телеграму на ім'я Ушицького справника із зазначенням, про виселення у 48-годинний термін до внутрішніх губерній всіх іноземних підданих ворогуючих з нами держав, які проживають в районі від Гусятина на Городок, Ярмолинці, шосе Солобківці, Дунаївці, річка Тернава до кордону Бессарабської губернії³⁶.

Результат останньої постанови начальника Київського військового округу особливо був помічений в Дунаївцях, де було сконцентровано велика кількість німців. Більшість дунаєвських німців підлягала виселенню. Вони в терміновому порядку продавали своє майно та ліквідували всі справи³⁷. В присутності Подільського губерньського правління в м. Вінниці 18 і 19 липня 1916 р. відбувся аукціон з продажу нерухомого майна підданих – О. Стрельзе, М. Кінцле, О. Кінцле, Е. Крафт, Ю. Крафт, А. Зефельдтова, В. Зефельдтова, А. Бухгольцева, Е. Гетц, яке знаходилося в Дунаївцях³⁸. Особи, що приймали участь в аукціоні, перед його початком вносили кошти у сумі 10 % від оцінки майна лоту.

В останні місяці війни серед населення повіту зростала соціальна напруга, коли особливо набули проявів криміногенні прояви поведінки жителів, що виявлялись у крадіжках майна, нанесенні тілесних пошкоджень різних ступенів тяжкості, хуліганстві тощо. З оборонних бліндажів с. Крушанівка місцевими селянами Д. Поситно, К. Мендеграло і Ф. Гаврилюк було здійснено крадіжку 17-ти дерев'яних колод. При здійсненні обшуку у кожного з них було виявлено певну кількість колод та було доведено їх вину³⁹. На шляху Муровані Курилівці-Вербовець 2 січня 1917 р. селяни Дерешівської територіальної громади П. Слонюк та Г. Станьковський напали на перевізника Мурованокуриловецької казенної пошти Б. Вользона, побили його та забрали пошту⁴⁰. На полях в с. Зелені Курилівці 9 січня 1917 р. від підпалу селянином А. Ходаницьким згоріла парова машина, що належала поміщику с. Вахновці – Бельському. Спричинені збитки склали 2000 крб.⁴¹.

Отже, не зважаючи на складний період для жителів громад Ушицького повіту Подільської губернії, воєнний стан, постійно зростаюча соціальна напруга, складне фінансово-економічне становище, зниження їх життєвого

рівня, органи місцевого самоврядування намагалися перш за все регулювати питання соціального характеру, що створювало певний порядок та давало впевненість в недопущенні хаосу.

Примітки:

¹ Шевченко В. М. Селянський рух на Поділлі в роки Першої світової війни (1913 – лютий 1917 рр.) (Стан розробки та перспективи дослідження) / В. М. Шевченко // VIII Подільська історико-краєзнавча конференція: тези доповідей, 15-17 листоп. 1990 р. / Кам'янець-Поділ. держ. пед. ін.-т ім. В. П. Затонського [редкол.: Л. В. Баженов, І. С. Винокур (відп. ред.), С. К. Гуменюк, О. М. Завальнюк, М. Г. Кукурудзяк]. – Кам'янець-Подільський: [Дунаєвецька рай. друк.], 1990. Секція історії дожовтневого періоду. – С. 6-7.

² Вінюкова В. М. Поділля у Першій світовій війні / В. М. Вінюкова // Матеріали XII Подільської історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 90-річчю Української національно-демократичної революції, 70-річчю утворення Хмельницької області, 22-23 листоп. 2007 р. / Кам'янець-Поділ. держ. ун.-т та ін.; [редкол.: О. М. Завальнюк, В. І. Войтенко (співголови), Л. В. Баженов (відп. ред.), С. А. Копилов, В. С. Прокопчук]. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2007. – Т. 1. – С. 344-347.

³ Реєнт О. П. Велика війна 1914–1918 рр. у сучасній українській історіографії / О. П. Реєнт, Б. М. Янишин // Український історичний журнал. – 2014. – № 3. – С. 4-21.

⁴ Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914–1918) / Л. М. Жванко. – Харків, 2010. – 360 с.

⁵ Кліщинський П.В. Правобережна Україна в роки Першої світової війни: соціально-економічний та громадсько-політичний аспекти (1914 – лютий 1917 рр.): автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Павло Володимирович Кліщинський. – Кам'янець-Подільський: Б.в., 2010. – 20 с.

⁶ Герасимов Т. Ю. Електропостачання міст Подільської губернії в роки першої світової війни (серпень 1914 р. – лютий 1917 р.) / Т. Ю. Герасимов // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2015. – Вип. 95 (№ 4). – С. 35-38.

⁷ Лисий А. К. Вінниця і вінничани в буревії Першої світової війни / А. К. Лисий // Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України: науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства (Науковий вісник (Межибіж) – 1, 2014). – Хмельницький: ІРД, 2014. – Ч. 1. – С. 114-121; Його ж. Повітове місто Поділля в буремні 1914–1917 роки / А. К. Лисий // Народи світу і Велика війна 1914–1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 3-4 квітня 2015 р. – Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – С. 244-252.

⁸ Реєнт О. П. Перша світова війна і наслідки геополітичних катаклізмів початку ХХ ст. для України / О. П. Реєнт // Народи світу і Велика війна 1914–1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 3-4 квітня 2015 р. – Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – С. 203-209.

⁹ Календар. Справочна книжка на 1919 рік. – Кам'янець–Поділ.: Друк. Когена і Дунаєвського, 1919. – С. 23-24.

¹⁰ Центральний державний історичний архів у м. Києві (далі – ЦДІАК), ф. 442, оп. 859, спр. 45 ч. 6, арк. 42.

¹¹ Байдак М. «Живий живе думає»: жіноче розуміння часу в роки Великої війни 1914–1918 рр. / М. Байдак // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в ХХ – на початку ХХІ століть» (22 травня 2015 р., м. Житомир) / За заг. ред. проф. Г. М. Стародубець. – Житомир: Полісся, 2015. – С. 21.

¹² Местная хроника // Подолия. – 1914. – 31 янв. – С. 4.

¹³ Корреспонденция // Подолия. – 1914. – 19 марта. – С. 4.

¹⁴ Местная хроника // Подолия. – 1914. – 12 февр. – С. 4.

¹⁵ Там само. – 05 февр. – С. 4.

¹⁶ Корреспонденция // Подолия. – 1914. – 15 июня. – С. 4.

¹⁷ Местная хроника // Подолия. – 1914. – 17 июня. – С. 4.

¹⁸ По Юго-Западному краю. Вербовец // Юго-Западный край. – 1915. – 17 янв. – С. 4.

¹⁹ Хроника // Подолянин. – 1915. – 22 янв. – С. 3.

²⁰ Там само – 14 февр. – С. 4.

²¹ Там само. – 21 февр. – С. 3.

²² Там само. – 24 февр. – С. 5.

²³ По Юго-Западному краю. Воньковцы // Юго-Западный край. – 1915. – 25 февр. – С. 4.

²⁴ Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф. 409, оп. 1, спр. 193, арк. 10.

²⁵ Хроника // Подолянин. – 1915. – 15 марта. – С. 4.

²⁶ По Юго-Западному краю. Новая Ушица // Юго-Западный край. – 1915. – 24 мая. – С. 4.

²⁷ Хроника // Подолянин. – 1915. – 09 апр. – С. 3.

²⁸ Там само. – 30 апр. – С. 4.

²⁹ По Юго-Западному краю. Воньковцы // Юго-Западный край. – 1915. – 25 апр. – С. 4.

³⁰ Там само. – 02 июля. – С. 4.

³¹ Хроника // Подолянин. – 1915. – 04 авг. – С. 3.

³² Хроника // Юго-Западный край. – 1916. – 24 июля. – С. 2.

³³ Там само. – 25 июля. – С. 2.

³⁴ Ходатайство земства о прибавке жалования учителям народных школ // Юго-Западный край. – 1916. – 11 нояб. – С. 4.

³⁵ ЦДІАК, ф. 278, оп. 1, спр. 222, арк. 67.

³⁶ ДАХМО, ф. 227, оп. 1, спр. 8616, арк. 6.

³⁷ Хроника // Подолянин. – 1915. – 10 марта. – С. 3.

³⁸ Там само. – 07 октяб. – С. 3.

³⁹ Там само. – 1917. – 24 янв. – С. 4.

⁴⁰ Хроника // Юго-Западный край. – 1917. – 04 февр. – С. 2.

⁴¹ Там само.

Oleksandr Vityuk. Ushyts'ky district Podolia during the First World War (1914– February 1917): the social legal aspect. *On the basis of archival and published sources, the works of Ukrainian historians and ethnographers, the article attempts to analyze the history of Ushyts'ky district Podolia during the First World War (1914 – February 1917) in the social legal aspect.*

Deals with the life of the population of the county on the eve of and during the war, described the activities of local authorities and representatives of the imperial power to implement their social policies in the region. One of the priorities of the authorities in place were adequate to ensure military families who were called up for active duty in the army, price controls on food and essential commodities and combating speculation in the county.

The author drew attention to regulations that significantly affect the living standards of the county in the First World War, the implementation of legislation concerning the most vulnerable social groups.

Shown separately promoting population of the county and local governments on a voluntary accumulation of funds to charitable boards, formation of local guardianship assistance to victims in the war military, opening and providing necessary equipment medical hospitals and hospitals for the wounded

The article notes the important changes in judicial matters for the first time clearly rozmezhuvaly the county for forensic amicable stations and secured their judges to decide disputes residents of several counties. It is proved that the distribution of cities and counties for the «new law on local court» was not rational, because of the suffering residents of settlements, who lived at a distance from the court.

Key words: *Ushyts'ky district, Podolsk province, city council, city council, district council, the First World War, guardianship, judicial settlement station, martial law.*

Отримано: 03.09.2015 р.

УДК 378.096:94+81 «1918/1920» (477.43)

Олександр Завальнюк

**ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ – ПРОВІДНИЙ
ПІДРОЗДІЛ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1918–1920 рр.)
(до 100-річчя заснування вишу)**

Олександр Завальнюк. Історико-філологічний факультет – провідний підрозділ Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) (до 100-річчя заснування вишу). На основі архівних і опуб-